

چکیده

هدف پژوهش حاضر، مطالعه نظام‌مند پژوهش‌های صورت گرفته در موضوع راهبردهای تقریب بین مذاهب اسلامی از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۹ ش و ارائه یک راهبرد جامع است؛ با جستجو در پایگاه‌های مهم اطلاعاتی جهان اسلام و با استفاده از راهنمای گزارش دهی مطالعه مقالات مروری پریزما^۱ در نهایت ۱۳ مقاله برای پژوهش انتخاب شد. بر اساس تحلیل پژوهش‌های مورد مطالعه پنج گام مهم در طراحی راهبرد تقریب مذاهب اسلامی برداشته شد؛ در گام اول، اهداف معین شده و در گام دوم سیاست‌گذاری صورت گرفت؛ در گام سوم، عوامل، شرایط و موانع مورد توجه قرار گرفت؛ در گام چهارم، راهکارها مورد نظر قرار گرفت و در گام پنجم، راهبردهای مطرح شده در پژوهش‌های مورد مطالعه، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت؛ بر اساس این فرایند، هدف از تقریب، رسیدن به امت واحده و تمدن نوین اسلامی بر اساس اصولی همچون اصل توجه به پایه‌های تقریب، اصل تشنج‌زدایی و اصل حمایت از مظلومان و استکبارستیزی تعیین شد؛ چنانچه توجه به شرایطی همچون حق‌مداری، حسن نیت، پذیرش یکدیگر و موانعی همچون تکفیر یکدیگر، شبه افکنی، سطحی‌نگری و اختلاف‌افکنی دشمنان ضروری است. راهکارهایی برای رسیدن به هدف مطرح شدند که در دودسته کلی راهکارهای تنش‌زدایی و راهکارهای توان‌افزایی تبیین شدند که خروجی آنها ترسیم الگویی جامع برای تقریب مذاهب اسلامی است.

■ واژگان کلیدی

راهبرد، تقریب مذاهب اسلامی، گام‌های طراحی راهبرد، راهکارهای تقریب مذاهب اسلامی.

راهبردهای تقریب بین مذاهب اسلامی از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۹ و ارائه یک راهبرد جامع

هادی همتیان

استاد حوزه علمیه قم و دانش‌پژوه سطح چهار مشاوره اسلامی گرایش خانواده و ازدواج، قم، ایران
(Hadavi5@yahoo.com)

مصطفی جعفر طیبیاری

استادیار دانشگاه ادیان و مذاهب، گروه شیعه‌شناسی، قم، ایران
(mjd38@chmail.ir)

مهدی همتیان

استاد جامعه‌المصطفی العالمیه، گروه قرآن و حقوق، قم، ایران
(hemmat110@yahoo.com)

۱. مقدمه

مسلمانان بدون برنامه و نقشه راه در رسیدن به هدف اصلی خود که تحقق تمدن نوین اسلامی است، موفق نخواهند شد (امام خامنه‌ای؛ سید علی، بی‌تا، سخن ۲۴/۰۷/۱۳۹۰). حفاظت و صیانت از معارف، آموزه‌ها و آرمان‌های اسلام، تعادل و تعالی جامعه اسلامی، توانمندی و عزت مسلمانان، رهایی از چنگال استکبار و استعمار جهانی و به‌خصوص اسرائیل و در نهایت شکل‌گیری تمدن اسلامی همگی متوقف برداشتن نقشه راه و حرکت بر اساس آن است. نداشتن برنامه و نقشه در تقریب بین مذاهب اسلامی، موجب پراکندگی و اختلاف در شرایط گوناگون میان مسلمانان با مذاهب مختلف می‌شود؛ براین اساس از دیرباز اندیشمندان اسلام‌شناس و آگاهان بر مبانی اسلامی، به دنبال تدوین و ارائه الگوی راهبردی برای جهان اسلام بوده‌اند تا برنامه و نقشه راهی برای امت اسلامی در زمینه وحدت و تقریب مذاهب ارائه دهند. شناخت برنامه‌ها و راهبردهای مطرح شده و تحلیل آنها و در نهایت جمع‌بندی و ارائه راهبردی همه‌جانبه، مسئله‌ای است که پژوهش حاضر به دنبال آن است.

راهبرد طرح کلی و نقشه جامعی برای رسیدن به هدف مشخص است. راهبرد مجموعه مرتبطی از اصول، سیاست‌ها، توجه به مقتضیات، شروط و موانع و راهکارهایی عملی و اجرایی برای رسیدن به هدف مشخصی است. بدون راهبرد نمی‌توان نظام‌های اجتماعی و فرهنگی را در حالت تعادل و تعالی قرار داد و نداشتن راهبرد نتیجه‌ای جز سردرگمی، اختلاف، عقب ماندن از زمانه و شکست در مواجهه با مشکلات نخواهد داشت. امت اسلامی به‌عنوان یک نظام در صورتی که از نقشه راه و راهبرد در تقریب بین مذاهبی برخوردار نباشد حداقل از دو منظر آسیب می‌بیند؛ نخست توقف، رکود و عدم پیشرفت در عرصه‌های مختلف است؛ دوم، آسیب‌پذیری شدید در مقابل حمله‌های مختلف دشمن در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و علمی (علی‌بابایی، ۱۳۶۷: ۵۶۸).

وجود وابستگی علمی و آثار خودباختگی فرهنگی در مقابل تفکر غرب که امروزه در کشورهای اسلامی زیاد دیده می‌شود؛ نتیجه نداشتن راهبرد مشخص در جهان اسلام است؛ چنانچه پیدایش گروه‌های تکفیری همچون داعش و انگاره‌های سلفی که در وهابیت خودنمایی می‌کند و به‌طور کلی آسیب‌پذیری جهان اسلام از دشمنان اصلی همچون اسرائیل نیز از نتایج نداشتن راهبرد است؛ جهان اسلام بدون راهبرد مشخص تقریبی در زمینه‌های مختلف، شاهد پدیده‌هایی مانند داعش، جنگ یمن، دشمنی اعراب با برادران ایرانی و چنددستگی مسلمانان خواهد بود؛ از این رو در همه اعصار و به‌خصوص دوران کنونی اندیشمندان اسلام‌شناس و

آگاهان بر مبانی اسلامی، به دنبال تدوین و ارائه الگوی راهبردی برای جهان اسلام بوده‌اند تا جلوی مشکلاتی که گفته شد را بگیرند که می‌توان در رأس آن‌ها به اندیشمندی هم‌چون امام خمینی، امام خامنه‌ای، امام موسی صدر، محمد عبده، سید قطب و شیخ شلتوت اشاره نمود؛ براین اساس پژوهش حاضر به روش مرور نظام‌مند به دنبال بررسی و تحلیل مهم‌ترین راهبردهای ارائه شده - نزدیک به دو دهه - در پایگاه‌های علمی اسلامی است.

بررسی راهبردهای تقرب مذاهب اسلامی از چند جهت ضروری است؛ نخست در صورت نبود راهبرد، آسیب‌پذیری جهان اسلام در رویارویی با خطرات و تهدیدات استکبار جهانی و به‌خصوص اسرائیل امری حتمی است؛ دوم بدون نقشه راه و راهبرد، جهان اسلام حرکت مشخصی به سوی آینده روشن نخواهد داشت و رکود و عقب‌ماندگی را تجربه خواهد کرد؛ سوم اینکه بدون راهبرد ظرفیت‌ها و استعدادها هدر می‌روند و نیروهای موجود و بالقوه مسلمانان شکوفا نخواهد شد؛ بنابراین جهان اسلام برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی^۱ و اهداف میان‌مدت و بلندمدت خود به راهبردی مشخص نیازمند است.

در دو دهه اخیر اندیشمندان بسیاری با الهام از استوانه‌های تقریبی هم‌چون سید جمال‌الدین اسدآبادی، محمد عبده، سید قطب، امام موسی صدر، امام خمینی و امام خامنه‌ای در صدد تبیین راهبردهای تقرب بین مذاهب اسلامی برآمده‌اند. پژوهش حاضر می‌خواهد با نگاهی از بالا و مروری نظام‌مند افکار و اندیشه‌ها را در این رابطه جمع نموده و ارائه کند. مرور نظام‌مند پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون راهبردهای تقرب مذاهب اسلامی موجب درک جامع‌تر و شناخت مجموع راهبردهای پیشنهادی تاکنون می‌شود که زمینه مهمی برای بروز کردن و ارتقا راهبردها در شرایط کنونی است؛ براین اساس هدف اصلی پژوهش حاضر، واکاوی دقیق مقالات و پژوهش‌های صورت گرفته از سال (۱۳۷۲ ش) تا (۱۳۸۹ ش) و بررسی راهبردهای جهان اسلام در تقرب مذاهب اسلامی و ارائه راهبردی جامع است؛ بدین منظور لازم است به سؤالات زیر پاسخ داده شود: ۱. اصول و سیاست‌های تقرب مذاهب در پژوهش‌های مورد مطالعه، کدام‌اند؟ ۲. مقتضیات، شروط و موانع تقرب مذاهب در پژوهش‌های مورد مطالعه کدام‌اند؟ ۳. راهکارهای تقرب مذاهب اسلامی در پژوهش‌های

۱. مقام معظم رهبری تمدن اسلامی را فضایی می‌داند که انسان در آن فضا به لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است. زندگی خوب و عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت. تمدن اسلامی به این معنی است و هدف و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۰۳/۲۲).

مورد مطالعه کدام‌اند؟ ۴ اهداف تقریب مذاهب در پژوهش‌های مورد مطالعه کدام‌اند؟ ۵. انواع راهبردهای مطرح شده در پژوهش‌های مورد مطالعه کدام‌اند؟

۲. تعریف مفاهیم

راهبرد تقریب، ترکیبی اضافی است که از واژه راهبرد و تقریب تشکیل شده است. راهبرد، طرح و نقشه رسیدن به اهداف بر اساس سیاست‌های پذیرفته شده است. سیاست‌ها گزاره‌هایی تجویزی هستند که باید‌ها و نبایدها را برای رسیدن به هدف، مشخص می‌کنند. بدون راهبرد، نظام‌ها مختل شده و از کارایی مثبت می‌افتند. وجود راهبرد، تعیین‌کننده فلسفه وجودی نظام و سیستم مورد نظر است. امت اسلامی، نظامی متشکل از اجزاء فراوانی است که بدون راهبرد، هیچ‌گاه به کمال خود که امت واحد باشد، نمی‌رسد. راهبرد، نقشه و طرحی است که از سیاست‌های کلی آغاز شده و می‌خواهد با توجه به مقتضیات، شروط و موانع و با استفاده از ابزارهایی به هدف مشخصی برسد؛ به بیان دیگر راهبرد، مجموعه تدبیرهایی (راهکارهایی) است که در رسیدن به هدف، مقابل تهدیدها و موانع اتخاذ می‌شود (علی‌بابایی، ۱۳۶۷: ۵۶۸).

تقریب در لغت از ریشه «قرب» و به معنای نزدیکی آمده است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۵: ۱۵۳) و در اصطلاح مجموعه رفتارهایی است که در راستای فهم مشترک، ارتباط و همکاری نزدیک در عرصه‌های مشترک مذاهب با حفظ و پایبندی نسبت به بنیادها و اصول برای رسیدن به همدلی، فهم مشترک و هم‌بستگی و به هدف رسیدن به امت واحد اسلامی انجام می‌شود (محمدعلی تسخیری، ۱۳۸۶: ۱۰۵) تقریب، الگوی رفتاری است که از زمان امیرمؤمنان علی (ع) و کیفیت ارتباط ایشان با خلفا شروع شده^۱ و چه بسا علمای اسلام نیز با توجه به سیره ایشان و آموزه‌های قرآن کریم، آن را ادامه داده‌اند؛ امام موسی صدر از اندیشمندان تقریب‌گرا در ضرورت تقریب چنین می‌گوید: «وحدت کلیه محاسبات و معادلات را دگرگون می‌کند و جامعه را به مرحله تعامل و همکاری می‌رساند» (موسی صدر، ۱۳۹۴: ۳۶۳).

تقریب، سبک رفتاری است که می‌خواهد اتحاد بر محور اصول مشترک ایجاد کند^۲؛ اصول مشترکی همچون توحید، نبوت و معاد در مذاهب اسلامی می‌تواند محور همبستگی و تعامل بین مذاهب مختلف باشد. تأکید بر این اصول، زنده‌کننده روح برابری و همدلی بین مسلمانان است و رابطه‌ای پسندیده را به دنبال می‌آورد؛ البته تقریب مذاهب به معنای دست

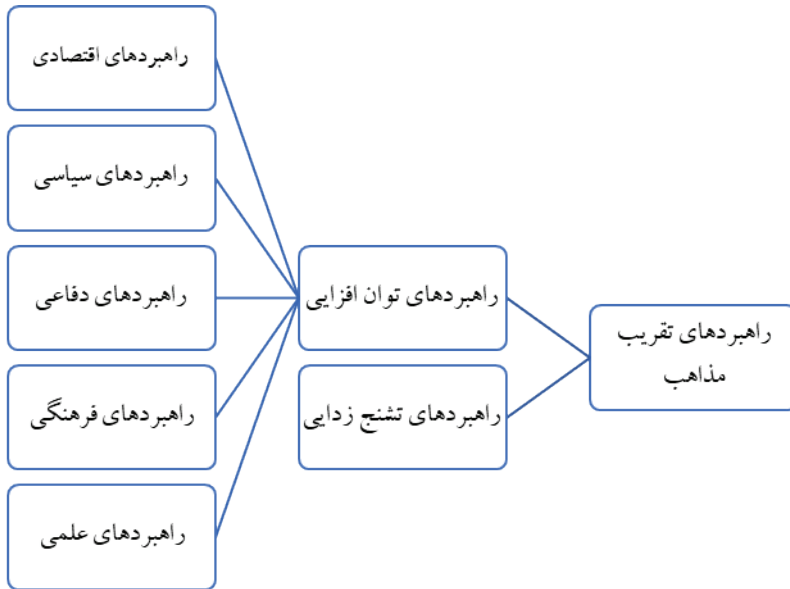
۱. ن. ک: آثار شهید مطهری، ج ۱۶، ص ۴۸۶-۴۹۰

۲. ن. ک: تسخیری، ۱۳۹۱، ص ۹۴

برداشتن از اعتقادات و باورهای خویش نیست؛ بلکه معاشرت و ارتباط شایسته بر اساس نقاط مشترک اعتقادی و فقهی است و در موارد اختلافی نیز زمینه گفتگوی علمی به شکل محترمانه برای روشن شدن حقیقت با رعایت شرایط فراهم است (تسخیری، ۱۳۸۴). نتیجه چنین ارتباط نیکویی بین مذاهب مختلف اسلامی، چیزی به جز وحدت کلمه و امت واحده اسلامی نیست؛ همان گونه که قرآن کریم می‌فرماید: «وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ؛ و همانا این امت شماست، امتی یگانه، و من پروردگار شما هستم. از من پروا کنید» (مؤمنون: ۵۲)؛ چنانچه در سوره آل عمران چنگ زدن به ریسمان محکم الهی را زمینه نجات جامعه از هلاکت و رسیدن به سعادت و هدایت معرفی نموده است؛ «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳)؛ بنابراین تقرب مربوط به تغییر اعتقادات نبوده و گزاره‌ای کلامی نیست؛ بلکه مربوط به نحوه رفتار مسلمانان با هم بوده و مسئله‌ای فقهی است. در اندیشه امام خامنه‌ای تقرب، یک مدل سه‌بعدی علمی، عاطفی و رفتاری دارد؛ «غرض از تقرب این است که فرقه‌های اسلامی، در مقام فکر و اعتقاد به یکدیگر نزدیک بشوند. ای بسا برخی از تصورات فرق نسبت به یکدیگر، با مباحثه و مذاکره، به استنتاج خوبی منتهی بشود. شاید بعضی از سوء تفاهم‌ها برطرف، و بعضی از عقاید تعدیل، و بعضی از افکار به طور واقعی به هم نزدیک بشود. البته اگر این بشود، بسیار بهتر از هر شکل دیگر است؛ حداقل این است که بر روی مشترکات تأکید بشود. در مرحله فقهی نیز تبادل نظر بین مذاهب مختلف، در بسیاری از ابواب فقهی، به فتاوی نزدیک، بلکه واحدی منتهی خواهد شد. در نهایت و شاید مهم‌تر از همه نتایج تقرب، تقرب عملی است؛ یعنی همکاری مسلمین با یکدیگر، منتهای احساس جدایی عقیدتی فرقه‌ای. اگر دشمنان بگذارند، و اگر ما عاقل باشیم، این امر بسیار ممکن و سهل‌التوالی است» (مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰).

تقرب مذاهب اسلامی به معنای روش تفاهم و ارتباط نزدیک بین پیروان مذاهب اسلامی در راستای آشنایی بیشتر با یکدیگر است. بن‌مایه این ارتباط نزدیک، همدلی و همبستگی بر اساس برادری دینی با توجه به اصول مشترک، ثابت و مسلم اسلامی است. منظور از مذاهب اسلامی، مکتب‌های فقهی اسلامی است که از نظام اجتهادی منسجم و مستند به قرآن و سنت برخوردارند. مکتب‌های فقهی در تعریف مجمع جهانی تقرب مذاهب شامل فقه حنفی، شافعی، مالکی و حنبلی از اهل سنت؛ اثنی‌عشری، زیدی و بهره از شیعه و مذهب اباضی می‌شوند (تسخیری، ۱۳۸۴).

راهبردهای تقرب مذاهب اسلامی انواعی دارند که در نمودار زیر نمایش داده شده است.

نمودار ۱. اقسام راهبردهای تقرب مذاهب اسلامی

۳. روش پژوهش

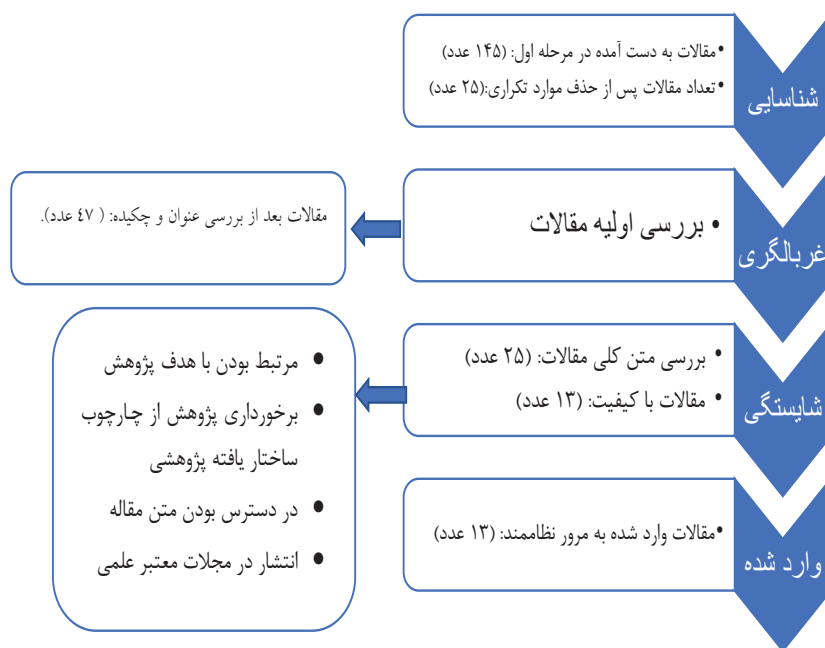
پژوهش حاضر یک مطالعه نظام‌مند^۱ از نوع مروری است. مقالات مروری که توسط پژوهشگران شاخص نوشته شده‌اند از طرفی اساس و بنیان بخش‌هایی از متون کتاب‌های مرجع را شکل می‌دهند و از طرف دیگر منبع معتبری برای اندیشمندان برای تولید دانش و نظریه‌پردازی هستند. در پژوهش‌های مروری، آخرین یافته‌ها در یک موضوع مشخص، مورد بررسی قرار گرفته و گزارش می‌شوند (قاسمی، ۱۳۹۹: ۶۴۶).

در پژوهش حاضر جستجو در میان مقالات نمایه شده در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی همچون محقق گوگل^۲، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۳، بانک اطلاعات نشریات کشور^۴، پایگاه مجلات تخصصی نور^۵، پرتابل جامع علوم انسانی^۶ و پایگاه استنادی سیویلیکا^۷ صورت پذیرفت و

1. Systematic
2. Google scholar
3. Scientific Information Database (sid)
4. Magiran
5. Noormags
6. ensani.ir
7. Civilica

با کلیدواژه‌های «راهبرد تقریب مذاهب»، «استراتژی تقریب»، «دکترین تقریب» در بازه زمانی (۱۳۷۲ش) تا (۱۳۸۹ش) بیش از ۱۴۵ مقاله مرتبط با تقریب مذاهب مشخص شده و بعد از حذف مقاله‌هایی که ارتباطی با اهداف پژوهش نداشتند یا ارتباط اندکی داشتند در نهایت ۲۵ مقاله کاملاً مرتبط، مورد پژوهش قرار گرفته و به شکل دقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در مرحله بعد مقالات باقی مانده مورد بررسی کیفی و محتوایی قرار گرفتند؛ برای سنجش کیفی و ارزیابی مطالعات به دست آمده از راهنمای گزارش دهی مطالعه مقالات مروری پریزما^۱ استفاده شد. پریزما معیاری معتبر و بین‌المللی در ارزیابی کیفی مقالات علمی است که به شکل بیانیه‌ای در سال (۲۰۰۹) توسط گروهی از محققان بین‌المللی ارائه شده است. معیارهای لازم بر اساس پریزما عبارتند از مرتبط بودن باهدف پژوهش، برخورداری پژوهش از چارچوب ساختاریافته پژوهشی، در دسترس بودن متن مقاله و انتشار در مجلات معتبر علمی (Page et al., 2021). در پایان و بعد از ارزیابی صورت گرفته ۱۳ مقاله باقی ماند.

۱۷۷

نمودار ۲: چکلیست برای انتخاب مقالات

در پژوهش حاضر تعداد ۱۳ مقاله علمی بعد از موافقت با اهداف پژوهش و ارزیابی‌های کیفی و محتوایی مورد بررسی قرار گرفتند. در ادامه یافته‌های حاصل از مرور مقالات راهبردهای تقریب مذاهب اسلامی ارائه می‌شود (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات و خلاصه مقالات مورد بررسی

<p>نویسنده: محمدی ری‌شهری در مقاله‌ای با عنوان «حج ابراهیمی و تقریب مذاهب» راهبردهایی برای تقریب مذاهب اسلامی مطرح می‌کند (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۲). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان پس از اشاره به راهبردهای سیاسی، اقتصادی، اعتقادی، فقهی و روایی بر راهبرد تشنج‌زدایی و آسیب‌شناسی و شناخت آفت‌های تقریب بین مذاهب، تأکید ویژه نموده است؛ از دیدگاه ایشان بزرگ‌ترین آفت تقریب، غفلت از توطئه‌ها و نقشه‌های دشمنان تقریب است و در این راستا نقش مهم و کلیدی را متوجه مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی می‌داند و در نهایت مهم‌ترین راهبرد تقریب بین مذاهب اسلامی در عصر حاضر را راهبرد سیاسی و ترویج اندیشه‌های سیاسی امام خمینی (ره) معرفی می‌کند.</p>	۱
<p>نویسنده: امام موسی صدر در مقاله‌ای با عنوان «تقریب مذاهب اسلامی؛ گامی به پیش» راهبردهایی برای تقریب مذاهب اسلامی مطرح می‌کند (صدر، ۱۳۷۹). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: امام موسی صدر پس از تأسیس شورای عالی شیعیان لبنان «المجلس الاسلامی الشیعی الاعلی» به‌عنوان ریاست آن شورا در تاریخ ۱۳۴۸/۳/۲ ق نامه‌ای به شیخ حسن خالد، مفتی بزرگ لبنان نگاشته است که در آن به دو راهبرد اساسی تقریب مذاهب اسلامی می‌پردازد؛ نخست: ایجاد وحدت فقهی با محوریت مؤسساتی همچون «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیة» و ارتباط فقهی اندیشمندان اسلامی؛ دوم: تلاش‌های جمعی در زنده کردن شعائر دینی و اجتماعی مشترک بین مذاهب در سه هدف؛ نخست: اهداف کاملاً دینی؛ همچون وحدت عیدها و شعائر دینی و همسانی الفاظ برخی از عبادت‌ها همچون اذان و برپایی نمازهای جماعت مشترک؛ دوم: اهداف اجتماعی؛ تلاش‌های جمعی در جهت مبارزه با بی‌سوادی، بی‌خانمانی، سرپرستی ایتام و بالابردن سطح زندگی مردم بدون توجه به مذهب آن‌ها؛ سوم: اهداف ملی؛ به طور نمونه مشارکت برای تقویت و تمامیت ملی در مبارزه با استعمار با توجه به ملیت و صرف‌نظر از مذاهب مختلف.</p>	۲

<p>نویسنده: واعظزاده خراسانی در مقاله‌ای با عنوان «راه‌های تقرب مذاهب اسلامی و وحدت مسلمانان» راهبردهایی برای تقرب مذاهب اسلامی مطرح می‌کند (واعظزاده خراسانی، ۱۳۸۲). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان راهبردها را در دودسته طرح‌های سیاسی و علمی مورد بحث قرار می‌دهد. راهبردهای سیاسی عبارت‌اند از: ۱. طرح حکومت واحد اسلامی؛ ۲. طرح تشکیل اتحاد جماهیر اسلامی؛ ۳. راهبرد وحدت رهبری یا شورای رهبری؛ ۴. راهبرد پیمان‌های همکاری مشترک کشورهای اسلامی در ابعاد مختلف فرهنگی، دفاعی و اقتصادی؛ مانند پیمان اکو یا پیمان اپک. در ادامه ایشان راهبردهای علمی را مطرح می‌کند: «۱. اکتفا بر مشترکات مذاهب اسلامی و صرف نظر کردن از مسائل مورد اختلاف؛ ۲. روش «سلفیه» مبنی بر بازگشت به دوران صحابه و طرد کلیه مذاهب مستحدث پس از آن؛ ۳. ترجیح و اختیار یک مذهب از میان مذاهب موجود و طرد سایر مذاهب؛ ۴ و ۵. ادغام مذاهب در یکدیگر و مصالحه بین آن‌ها و یا قبول همه آن‌ها و مخیر بودن مسلمان‌ها در انتخاب هر کدام از آن‌ها؛ ۶. نظریه ابن ابی الحدید معتزلی مبنی بر محور قراردادن علی (علیه‌السلام) پس از پیامبر که بر خلافت خلفای پیش از خود صحه گذارده است؛ ۷. نظریه سید امیر علی هندی، مبنی بر اینکه حادثه غدیر خم: رفاً نامزد کردن علی (علیه‌السلام) برای خلافت بوده است و نه تعیین او برای خلافت؛ ۸. نظریه «صوفیه» مبنی بر حصر ولایت معنوی بر علی (علیه‌السلام) و خاندانش و نه خلافت و مرجعیت علمی؛ ۹. نظر علامه سمنانی مبنی بر پذیرش مرجعیت علمی علی (علیه‌السلام) و خلافت خلفا هر دو، و فرق گذاشتن بین امامت و خلافت؛ ۱۰. نظر آیت‌الله بروجردی مبنی بر کنار گذاشتن مسئله خلافت علی (علیه‌السلام) و تأکید بر مرجعیت علمی اهل‌البیت (علیهم‌السلام)؛ ۱۱. راهبرد تأسیس دارالتقرب بین مذاهب اسلامی». نویسنده در پایان تنها راهبردهای سوم، ششم، نهم، دهم و یازدهم را مستند دانسته و بقیه را خالی از مستند علمی می‌داند.</p>	<p>۳</p>
<p>نویسنده: آذر شب در مقاله‌ای با عنوان «از سرگیری جنبش تمدن و تقرب» به بیان راهبرد تقریبی بین مذاهب می‌پردازد (آذر شب، ۱۳۸۴). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: راهبرد ایشان برای تقرب مذاهب، تلاش برای زنده کردن تمدن اسلامی بین پیروان مذاهب مختلف اسلامی است؛ ایشان با ارائه الگویی برای تحقق تمدن اسلامی نخست به اصل توحید و توجه به خدا و معبود واحد و اشتراک در بنده بودن پیروان مذاهب اسلامی می‌پردازد و با تأکید بر محوریت پروردگار واحد به دنبال وحدت است؛ دوم ایجاد و تقویت روح عزت بین مسلمانان؛ سوم ایجاد و تقویت روحیه عرفانی میان مسلمانان است؛ زیرا که مهم‌ترین محورهای عرفان عبارت‌اند از: ۱. شناخت قدر و منزلت بی‌بدیل انسان در جهان که مربوط به جنس انسانیت می‌شود و اختصاص به گروه خاصی ندارد؛ ۲. مبارزه با خودخواهی و نفس‌پرستی؛ ۳. توجه به حقیقت هستی.</p>	<p>۴</p>
<p>نویسنده: تسخیری در مقاله‌ای با عنوان «ایده‌هایی درباره استراتژی تقرب» به بیان راهبردهایی برای تقرب مذاهب می‌پردازد (تسخیری، ۱۳۸۴). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	<p>۵</p>

یافته‌های اصلی: نویسنده در ابتدا به راهبردهایی که قبل از ایشان مطرح بوده اشاره می‌کند:

۱. تأسیس دارالتقريب قاهره؛ در اساس نامه دارالتقريب و به طور خاص در ماده دوم آن به چند اصل مهم اشاره شده است: الف) لزوم تلاش در جهت وحدت کلمه پيشوايان مذاهب اسلامي، ب) گسترش اصول و مباني اسلام به زبان‌های گوناگون، ج) کوشش در حل نزاع‌ها و اختلاف‌های میان ملت‌های مختلف اسلامي. ۲. میثاق مؤسسان علامه محمدمهدی شمس‌الدین؛ در مقدمه این میثاق از گفتن وحدت در عقاید و شریعت سخن گفته شده به اصولی تأکید شده است از جمله: ۱. فراخواندن به حذف دیگری فراخواندنی غیرطبیعی است و هرگز نمی‌تواند به روند وحدت خدمت کند. ۲. هدف، تحقق تقرب میان مذاهب اسلامی است همان‌گونه که میان مذاهب اشعری تحقق یافت. ۳. منع تبشیر (تبلیغ یک مذهب معین) در داخل اسلام؛ ۴. ممنوعیت واداشتن پیروان یک مذهب به ترک مذهب خود؛ ۵. عدم ممانعت از عملیات غنی‌سازی، گسترش و تکامل (محتوای مذهب) است؛ ۶. انفتاح فقهی در بحث اجتهاد از راه تشکیل هیئت یا نهادی ویژه مسائل وحدت؛ ۷. انتشار مجله‌ای جهانی به زبان‌های زنده دنیا؛ ۸. ضرورت کوشش برای پذیرش دیگران از طریق فرایند گفتگو؛ ۹. اعتباردهی به حقایق زیر به واسطه علم کلام و مباحثات علمی: الف) وحدت اصلی مهم در عقاید اسلامی است؛ ب) مذاهب اسلامی لازم است بر پیامدهای عملی توجه نسبت به اصول دین تأکید کنند؛ ج) دعوت به تقرب به معنای نابودی مذاهب و تلفیق و ادغام آن‌ها در یکدیگر نیست؛ بلکه به معنای تأکید بر اشتراکات آن‌هاست؛ د) اختلاف‌های شیعه و سنی مانند اختلاف‌های مذاهب اهل تسنن با همدیگر است؛ ن) تکیه بر مطالعه‌ها و پژوهش‌های مقایسه‌ای در عرصه‌های مختلف قرآن و حدیث لازم است؛ و) اختلاف‌های سیاسی حاکمان به اختلاف‌های مذهبی، جنبه سیاسی بخشیده و باید گرایش‌های سیاسی از ساختار معرفتی اسلام زوده شود؛ ه) وحدت به معنای نفی نهادهای مشخص نیست و هیچ مانعی در پذیرش پلورالیسم سیاسی و تشکیلاتی در شیوه اهل بیت (علیهم‌السلام) وجود ندارد؛ ی) تأکید بر نظریه آیت‌الله بروجردي مبنی بر تکیه بر مرجعیت علمی اهل بیت (علیهم‌السلام) و کنار گذاردن جنبه‌های سیاسی و تاریخی مورد اختلاف.
۳. تأسیس مؤسسه خیریه آیت‌الله‌العظمی خویی، این مؤسسه با برگزاری کنفرانسی در دمشق بر تقرب بین مذاهب بر موارد زیر با برگزاری سخنرانی‌هایی از علما تأکید کرد: «سیاست گفتگو، کنترل بحران‌های مذهبی، فرهنگ تقرب، مطالعه‌های مقایسه‌ای، اهمیت اجتهاد، نقش نهادها در روند تقرب، ملاک‌ها و معیارهای نقد علمی، استراتژی تقرب، زمینه‌های اختلاف میان مسلمانان و تفرقه میان مسلمانان، برنامه‌های عملی برای پر کردن فاصله‌ها، ایده اسلام بدون مذاهب، ضرورت تقرب. در پایان فراخوانی برای موارد زیر مطرح شد: فراخوان سازمان‌ها و نهادهای مختلف برای کوشش به‌منظور تحقق تقرب مذاهب، تعمیم فرهنگ تقرب، انتشار کتاب‌ها و نشریه‌های دوره‌ای، بهره‌گیری از رسانه‌های گروهی، دعوت از وزارتخانه‌های آموزش و پرورش برای گسترش فرهنگ تقرب، درخواست از سازمان‌های فرهنگی برای برگزاری و سازماندهی گردهمایی‌های تقریبی، تأکید بر تقرب در خطبه‌های نماز جمعه و درس‌های دینی، دعوت از مؤلفین به عدم گسترش اختلاف‌ها، تسهیل جابه‌جایی کتاب در میان کشورهای اسلامی».

۴. تجربه علمی «آیسیسکو»^۱: آیسیسکو سازمان علمی، آموزشی و تربیتی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی است که به تقرب به‌مثابه هدفی استراتژیک نگاه می‌کند. آیسیسکو در زمینه استراتژی‌های تقرب به مواردی می‌پردازد: استراتژی توسعه و پیشرفت پرورش دینی در کشورهای اسلامی در سال ۱۹۸۸م؛ استراتژی فرهنگی جهان اسلام در سال ۱۹۹۱م؛ استراتژی توسعه علوم و فناوری در کشورهای اسلامی در سال ۱۹۹۷م؛ استراتژی فعالیت‌های فرهنگی در غرب در سال ۲۰۰۰م؛ استراتژی بهره‌گیری از نخبگان مهاجر کشورهای اسلامی در غرب در سال ۲۰۰۲م؛ برگزاری سمینار در سال ۱۹۹۱م و ۱۹۹۶م. این سازمان به گروهی از علما و متخصصان مأموریت داد تا طرح «استراتژی تقرب مذاهب اسلامی» را تدوین کنند. طرح آیسیسکو در کنفرانس وزرای خارجه کشورهای اسلامی در تهران ۲۰۰۳م ارائه و در دهمین کنفرانس سران کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در بوتراجایا (مالزی) تصویب شد. در طرح یاد شده بر موارد زیر تأکید شده است: ۱. استراتژی تقرب با شرایط زیر به‌درستی نتیجه می‌دهد: حسن‌نیت، گفتگوی مبتنی بر پایه‌های منطقی و یاری گرفتن از کارشناسان و پذیرش دولت‌ها و علما در این فراخوان و مشارکت نهادها در عملیات اجرایی آن. ۲. پایه‌های فکری تقرب شامل این موارد است: پالایش شریعت از اختلاف‌های فکری، تکثیر احکام شرعی گردآورنده و وحدت‌بخش، غنای فقهی بر خواسته از تعدد اجتهادهایی که منجر به تدوین حدیث شده است، گردآوری ادله و گسترش قواعد اجتهاد خود به استحکام و دقت هر چه بیشتر این راه می‌انجامد؛ ۳. اهمیت تقرب مذاهب بر خواسته از این مبانی است: اهداف وحدت‌بخش اسلام، شرایط و مقتضیات مسلمانان؛ ۴. مسئولیت تقرب بر دوش دستگاه‌ها نهادها و مؤسسه‌های دولتی و غیردولتی است؛ یعنی مسئولیتی گروهی به شمار می‌رود؛ ۵. حفظ اختلاف در فروع و اصول؛ ۶. توجه به اینکه اختلافات فقهی منحصر در فروع است؛ ۷. توجه به رابطه استاد و شاگردی بین مذاهبی؛ ۸. توجه به اینکه اختلاف‌های فقهی مذهب جعفری با مذاهب دیگر همچون اختلاف مذاهب اربعه با همدیگر است؛ ۹. توجه به اتفاق مسلمانان به اینکه در اصول عقاید و در اصل شریعت واحدند و یک امت واحد را تشکیل می‌دهند. ۱۰. توجه به نقشه دشمنان اسلام برای ایجاد تفرقه بین مسلمانان؛ ۱۱. تقرب به معنای ادغام مذاهب در یکدیگر نیست؛ بلکه گامی به‌سوی همدلی است؛ ۱۲. باید اختلاف‌های فکری طبیعی از حوادث خونین تاریخی جدا گردد؛ ۱۳. تبلیغ منفی از مذاهب به پراکندگی امت منجر می‌شود. در ادامه نویسنده، راهبردهای تقرب را چنین مطرح می‌کند: ۱. تأکید بر پایه‌های تقرب: الف) قرآن کریم و سنت شریف؛ ب) ایمان به اصول دین (توحید، نبوت، معاد، قرآن کریم، ضرورت‌های دینی همچون نماز و روزه)؛ ۲. اعتدالی سطح آگاهی و بصیرت مسلمانان؛ ۳. تعمیق و تقویت احترام، تفاهم، تحکیم پیوندهای متقابل؛ ۴. اجتناب از تبعیض بر اساس وابستگی‌های مذهبی، قومی و ملی؛ ۵. کوشش در نزدیک ساختن هر چه بیشتر اوضاع زندگی جامعه اسلامی به شرایط و اوضاع زمان پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه و آله) از نظر برادری دینی و از میان برداشتن جو دشمنی و تعصب فرقه‌ای میان پیروان مذاهب اسلامی؛ ۶. گسترش همبستگی موجود میان برخی مذاهب اسلامی به‌گونه‌ای که شامل تمام مذاهب مختلف مسلمانان گردد؛ ۷. پذیرفتن اختلاف میان مذاهب به‌وسیله عموم مسلمانان؛ ۸. الگو قراردادن رفتار ائمه و بزرگان مذهبی با یکدیگر. ۷. تقرب در عرصه‌های مختلفی همچون عرصه عقاید، فقه و قواعد آن، اخلاق و فرهنگ اسلامی، تاریخ و مواضع سیاسی امت اسلام صورت پذیرد. ۸. توجه به اهداف رسمی و سازمانی تقرب: الف) یاری رساندن به احیا و گسترش فرهنگ و آموزش اسلامی و دفاع از ساحت قرآن و سنت؛ ب) کوشش در راه تحقق آشنایی و تفاهم بیشتر علما و نخبگان در عرصه‌های عقیدتی، فقهی، اجتماعی و سیاسی؛ پ) گستراندن ایده تقرب میان اندیشمندان و نخبگان جهان اسلام و انتقال آن به توده‌های مسلمان و آگاه کردن آنها نسبت به توطئه‌های تفرقه‌افکن دشمنان امت اسلامی؛ ت) کوشش در تحکیم و گسترش اصل اجتهاد در مذاهب اسلامی؛ ث) کوشش در ایجاد هماهنگی و تشکیل جبهه متحد در برابر توطئه‌های رسانه‌ای و یورش‌های فرهنگی دشمنان اسلام بر اساس اصول مسلم اسلامی؛ ج) نفی بدگمانی‌ها و شبهه‌های موجود میان پیروان مذاهب اسلامی.

<p>نویسنده: رضوان طلب در مقاله‌ای با عنوان «استراتژی تقریب» به بیان راهبردهای تقریب مذاهب می‌پردازد (رضوان طلب، ۱۳۸۴). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: استراتژی تقریب عبارت است از: الف) تشنج‌زدایی؛ ایشان راه‌های عملی تشنج‌زدایی را در ضمن ۶ مورد بیان می‌کند: ۱. ممنوع کردن بدگویی و دشنام از سوی سران فرقه‌های اسلامی نسبت به فرقه‌های دیگر؛ ۲. سران و نخبگان فرقه‌های اسلامی از دیگر فرقه‌ها تهمت‌ها را بزدایند؛ ۳. نخبگان جهان اسلام از تندروها اعلام برائت و دوری کنند؛ ۴. ارائه قرائت وفاق از نقاط اختلاف؛ ۵. تفکیک نظرات شخصی افراد از مرامنامه مکاتب؛ ۶. دور کردن افراد تندرو از عرصه‌های تصمیم‌گیری. ب). توان‌افزایی: افزایش قدرت و اقتدار جهان اسلام به‌واسطه: ۱) «تشکیل دانشگاه‌های بین‌المللی و بین‌مذهبی، ۲) تلاش برای دستیابی به فن‌آوری‌های جدید مثل فناوری هسته‌ای؛ ۳) گسترش روابط اقتصادی بین کشورهای اسلامی و حتی‌الامکان عدم ارتباط با کشورهای غیراسلامی؛ ۴) تشکیل سازمان‌های اقتصادی چندملیتی اسلامی. ج) معرفت‌آرایی: استفاده از ابزار فرهنگ، اطلاع‌رسانی و تبلیغات رسانه‌ای و بهره‌مندی از تکنولوژی‌های جدید در شکوفایی دانش به‌وسیله: ۱) افزایش آشنایی فرقه‌های اسلامی نسبت به یکدیگر از طریق تدوین کتاب، تهیه مقالات و مجلات دیجیتال و رسانه‌ای؛ ۲) آگاه‌ساختن مسلمانان از شرایط و طرح‌های پشت پرده دهکده جهانی؛ ۳) بهره‌برداری بهتر از کنگره عظیم حج؛ ۴) ایجاد تسهیل در روابط علما و دانشمندان مذاهب مختلف با یکدیگر؛ ۵) انتشار مرام‌نامه و منشور واحد؛ ۶) بازنویسی و پالایش متون اصیل از موارد اختلاف‌برانگیز؛ ۷) فراهم آوردن زمینه‌های فکری، قانونی و حقوقی تشکیل اتحادیه کشورهای اسلامی؛ ۸) حضور فعال مسلمانان در مجامع بین‌المللی، علمی و حقوقی؛ ۹) شبکه‌کردن و متصل نمودن مجامع تقریب بین مذاهب در ایران، لبنان، مصر، عراق و غیره و تشکیل کنفدراسیون بین‌المللی تقریب بین مذاهب اسلامی».</p>	<p>۶</p>
<p>نویسنده: حب‌الله در مقاله‌ای با عنوان «طرح تقریب و مشکلات آگاهی دینی» راهبردهایی برای تقریب بیان می‌کند (حب‌الله، ۱۳۸۴). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان در تبیین طرح وحدت اسلامی به اهداف و موانع تقریب می‌پردازند که در ضمن مباحث ایشان راهبردهایی برای تقریب فهمیده می‌شود؛ ۱. جلوگیری از پدیده تفرقه‌افکنی؛ ۲. ایجاد شناخت نسبت به مذاهب دیگر و معرفت مشفقانه بین افراد آن‌ها؛ ۳. جلوگیری از پدیده تکفیر مذاهب نسبت به یکدیگر؛ ۴. برقراری گفتگوهای بین‌مذهبی توسط اندیشمندان مذاهب اسلامی؛ ۵. پرهیز حاکمان اسلامی از سرکوب، تبعید و قلع‌و‌قمع پیروان مذاهب دیگر؛ ۶. تکیه بر قرآن کریم به‌عنوان متن مشترک بین مذاهب اسلامی؛ ۷. اصلاح برنامه‌های آموزشی و دست‌از‌تعبصات؛ ۸. نوشتن دائرةالمعارف‌های مشترک بین مذاهب اسلامی؛ ۹. ایجاد سازوکارهایی برای مسافرت و گردشگری مسلمانان در بلاد یکدیگر و آشنایی فرهنگی بیشتر ۱۰ استفاده از ظرفیت عظیم مراسم حج.</p>	<p>۷</p>

<p>نویسنده: مصطفی الزحیلی در مقاله‌ای با عنوان «روند تقرب مذاهب اسلامی در سرزمین شام» به مواردی از استراتژی تقرب اشاره می‌کند (مصطفی الزحیلی، ۱۳۸۴). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان در بخش آخر به مواردی از استراتژی تقرب می‌پردازد: ۱. کوشش در راستای تعمیم فرهنگ گفتگو، تفاهم و ازبین‌بردن ریشه‌های تعصب بین گروه‌های متعارض. گسترش روح تسامح، مهرورزی، حسن ظن و سرشاری دل‌های مؤمنان از اعتماد و اطمینان. اجتناب از هر آنچه به تفرقه و نفرت منجر می‌شود؛ ۲. لازم است علمای تقرب دارای مواضع علمی و مراکز در کشورهای اسلامی به‌منظور تعمیم اندیشه‌های تقرب باشند؛ برگزاری کنفرانس‌ها و گردهمایی‌های تقریبی با موضوع‌های انتخابی و مفید به طور سالیان؛ ۳. گسترش مجله تقرب بین مذاهب (التقرب)؛ ۴. لازم است هر آنچه موجب وحدت امت و پاسداری از آن است به کار گرفته شود و از هر چه عزت و کرامت امت را حفظ می‌کند؛ ۵. باید اعلامیه‌ای در جهت ممنوعیت فعالیت‌های تبلیغی مذاهب در جهان اسلام صادر شود.</p>	۸
<p>نویسنده: کریمی در مقاله‌ای با عنوان «سازمان آیسسکو و مهندسی فرهنگی جهان اسلام» خلاصه‌ای از راهبردهای آیسسکو را بیان می‌کند (کریمی، ۱۳۸۶). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش مروری است.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان خلاصه‌ای از راهبردهای آیسسکو را چنین بیان می‌کند: ۱. تقویت هویت فرهنگی اسلامی و پذیرش تنوع فرهنگی با توجه به میراث معنوی اسلامی؛ ۲. تقویت گفتگوی تمدن‌ها؛ ۳. تحکیم روابط میان دانشمندان اسلامی، مؤسسات دانشگاهی و مراکز فرهنگی؛ ۴. ایجاد جامعه اطلاعاتی و ارتباطی در جهان اسلام؛ ۵. تسلط و مهارت در استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهان اسلام و اصلاح چهره اسلام و تمدن اسلامی در رسانه‌های بین‌المللی.</p>	۹
<p>نویسنده: فولادی در مقاله‌ای با عنوان «استراتژی وحدت جهان اسلام در اندیشه امام خمینی (قدس سره)» به تحلیل راهبرد تقرب مذاهب و وحدت اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) پرداخته است (فولادی، ۱۳۸۷). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	
<p>یافته‌های اصلی: ایشان تقرب مذاهب اسلامی را طی یک فرایند چهار مرحله‌ای تبیین می‌کند و در پایان راهبردهای عملی را مطرح می‌کند. فرایند تقرب شامل چهار مرحله است: «۱. ایجاد بستر و شرایط مناسب برای تحقق وحدت به‌واسطه: الف) طراحی و ایجاد «نظام فکری، فرهنگی و عقیدتی»؛ ب) رفع موانع. موانع با تلاش‌هایی بر طرف می‌شوند: الف) مقابله با ایجاد اختلاف و شبیهه از سوی دشمنان مشترک جهان اسلام؛ ب) مقابله با تحریک و ایجاد تنش و درگیری قومی و مذهبی از سوی دشمن؛ ت) سطحی‌نگری و ناآگاهی مسلمانان؛ ث) وابستگی حکام کشورهای اسلامی به بیگانگان و دشمنان؛ ج) کم‌رنگ کردن برخی اختلافات جزئی عقیدتی و فکری در میان تشیع و تسنن. ۲. فعال‌شدن نخبگان سیاسی و مذهبی؛ ۳. به‌کارگیری ابزارهای لازم برای حرکت در مسیر اتحاد سیاسی مسلمانان؛ استفاده از شیوه‌های مسالمت‌آمیز و در نهایت، ۴. تشکیل «دولت بزرگ اسلامی».</p>	۱۰

<p>راهبردهای عملی تقریب: الف) راهبرد فرهنگی و عقیدتی: ۱) ایجاد نظام فکری، فرهنگی و عقیدتی به‌وسیله حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌های اسلامی؛ ۲) تعمیق نظام فکری و ایجاد باورهای جهان‌شمول به‌وسیله فعال‌شدن نخبگان دینی و ملی در عرصه عمل و گسترش و تحکیم پایگاه‌های تبلیغی مانند نماز جمعه و مراسم حج ...</p> <p>ب) راهبرد سیاسی، علمی: در سطح دولت‌ها و ملت‌ها: ۱. تشکیل حزب سیاسی: تأسیس حزبی واحد در سطح جهان و کشورهای اسلامی و میان ملل مسلمان؛ مانند «حزب مستضعفین» یا «حزب‌الله». ۲. تشدید مبارزه سیاسی با استکبار و دشمنان جهان اسلام؛ ۳. مبارزه تمام‌عیار برای پس‌گرفتن حقوق مسلمانان از دشمنان اسلام (جنگ با اسرائیل). ۴. تشکیل دولت بزرگ اسلامی.</p>	<p>۱۰</p>
<p>نویسنده: اخگری در مقاله‌ای با عنوان «امام موسی صدر و وحدت اسلامی» به راهبردهایی از امام موسی صدر در تقریب مذاهب اشاره می‌کند (اخگری، ۱۳۸۷). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	<p>۱۱</p>
<p>یافته‌های اصلی: راهبردهای تقریب از منظر امام موسی صدر (ره): ۱. روشننگری اندیشمندان و علما در اینکه فاصله بین شیعه و سایر مذاهب همچون حنفی با شافعی است و بالعکس؛ ۲. دعوت به اندیشه متعادل دور از افراط و تفریط؛ ۳. حضور در محافل علمی و تدریس در دبیرستان‌های مربوط به اهل سنت؛ ۴. حضور در نماز جمعه شهر صیدا و اقامه نماز جمعه برای اهل سنت در جریان شهادت «معروف سعد»؛ ۵. حمایت از تأسیس «دارالتقریب مذاهب اسلامی» در قاهره و مجله مربوط به آن «رسالة الإسلام»؛ ۶. وحدت فقهی؛ ۷. تلاش‌های مشترک بین مذاهبی یعنی بسیج نیروهای مشترک در جهت تحقق اهداف که نتیجه آن آرامش و حس اعتماد بین مذاهب است؛ ۸. تلاش برای وحدت شئون اجتماعی - شرعی و تلاش برای هدف‌های اجتماعی مثل مبارزه با بی‌سوادی، بی‌خانمانی، کمک به ایتمام و بالا کشیدن سطح زندگی مستضعفان با تأسیس مؤسسه‌های خیریه؛ ۹. تفسیر و تبیین منطقی از وجود اختلافات.</p>	<p>۱۲</p>
<p>نویسنده: عبدو در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌های وحدت و راهبرد رویارویی کنکاشی در تشخیص موانع وحدت و راه‌های برطرف ساختن آن‌ها» به تعدادی از راهبردهای تقریب مذاهب اشاره می‌کند (عبدو، ۱۳۸۸). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی.</p>	<p>۱۳</p>
<p>یافته‌های اصلی: راهبردهای تقریب از منظر ایشان بدین قرار است: ۱. بهره‌مند شدن از گفت‌وگوهای اسلامی و دوری از ناسیونالیسم و قوم‌گرایی؛ ۲. لزوم مقابله با رسوبات گذشته و دخالت بیگانگان؛ ۳. توجه به عناصر وحدت‌آفرین؛ ۴. روآوردن به صلح و دوستی به‌واسطه داور قراردادن آیین الهی؛ ۵. عدم دعوت به ادغام مذاهب؛ ۶. توجه ویژه به اهداف شریعت اسلام؛ ۷. ضرورت اعتدال در نقدها؛ ۸. پذیرش دآوری خردمندان برای حل اختلاف‌ها.</p>	<p>۱۴</p>

نویسنده: ابراهیمی در مقاله‌ای با عنوان «استراتژی امام خمینی رحمه‌الله برای ایجاد وحدت اسلامی» به بیان راهبردهای تقریبی امام خمینی (ره) می‌پردازد (ابراهیمی، ۱۳۸۹). روش تحقیق: پژوهش کیفی به روش توصیفی تحلیلی

یافته‌های اصلی: ایشان راهبردهای امام خمینی (ره) را چنین بیان می‌کند: ۱. خدامحوری؛ ۲. استعمارستیزی؛ ۳. ظلم براندازی؛ ۴. حمایت از مستضعفان و محرومان؛ ۵. دفاع از مظلومان؛ ۶. مردم‌داری؛ ۷. عدالت‌محوری؛ ۸. اتحاد مظلومین و دفاع از خویشتن در برابر ظالم؛ ۹. تقویت پایه‌های روابط بین‌المللی اسلامی: تحریم روابط تجاری و اقتصادی با مستکبران همچون اسرائیل و تحریم روابطی که منجر به ظلم به مسلمانان شود همچون رابطه با آمریکا. ۱۰. حکم به یاری دولت‌های مسلمان نسبت به همدیگر. نویسنده در ادامه راه‌های عملی تأمین وحدت اسلامی را از منظر امام خمینی مورد نظر قرار می‌دهد: «۱. استکبارستیزی؛ ۲. ظلم‌ستیزی؛ ۳. حمایت از مظلومان؛ ۴. تشویق فرهیختگان؛ ۵. اختلاف زدایی؛ ۶. وحدت کلمه با محوریت اسلام. ایشان در نهایت راهبردهای امام خمینی (ره) را چنین توصیف می‌کند: ۱. تبیین تکالیف مشترک مسلمانان برای حفظ کبان و سرزمین اسلام؛ ۲. درگیر ساختن رهبران و زمامداران سرزمین‌های اسلامی در دفاع مشترک از اصل اسلام؛ ۳. طرح غارت اموال مسلمانان به‌وسیله استعمار و استظلام امت بزرگ اسلامی به‌وسیله آنان؛ ۴. برخورد قاطع و انعطاف‌ناپذیر با هرگونه عوامل خارجی؛ ۵. توجه دادن توده مردم به لزوم برخورد با حاکمان مزدور؛ ۶. گسترده‌سازی احساس مسئولیت میان امت اسلامی؛ ۷. تحریک غیرت اسلامی در جهت مثبت و تلقین آن به همه مسلمانان؛ ۸. نفی ملی‌گرایی، نژادگرایی و ایمان راسخ به وحدت مردم مسلمان؛ ۹. نفی هرگونه وابستگی به خاک، جماعت و علایق مادی دیگر؛ ۱۰. تمرکز بر اصل نفی استبعاد و استعمار انسان در هر منزلتی که باشد؛ ۱۱. ایجاد انگیزه برای علما برای هم‌اندیشی اسلامی؛ ۱۲. ایجاد تکلیف برای روحانیون به اصل لزوم دفاع از اسلام؛ ۱۳. توانایی برقراری روابط دوستانه با سران دولت‌های مثبت‌اندیش؛ ۱۴. فرهیختگی در بیان محتویات دینی برای عموم مسلمانان؛ ۱۵. محبوبیت در میان مظلومان جهان».

۱۳

۱۸۵

۴. یافته‌ها

هدف از پژوهش حاضر، بررسی نظام‌مند راهبردهای تقرب بین مذاهب اسلامی بین سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۹ شمسی و ارائه یک راهبرد جامع است. با توجه به الگویی که در مطالعات راهبردی مطرح شده، چند مؤلفه محور توجه قرار گرفته‌اند؛ نخست اهداف تقریبی است؛ دوم اصول و سیاست‌هایی است که در پژوهش‌های مورد مطالعه، مدنظر قرار گرفته‌اند؛ سوم عوامل، شروط و موانعی است که برای تقرب مذاهب آمده است؛ چهارم راهکارهایی است که برای تقرب مذاهب بیان شده است؛ پنجم تحلیل انواع راهبردهای ارائه‌شده در پژوهش‌های مورد مطالعه است.

۵-۱. گام نخست: تعیین اهداف

در نگرش سیستمی هدف^۱، وضعیت خاصی است که ساختار نظام برای رسیدن به آن طراحی شده است. به بیان دیگر هدف، ایده یا نتیجه‌ای مطلوب برای آینده است که برای رسیدن به آن برنامه‌ریزی می‌شود (Elliott & Dweck, 1988). مؤلفه‌های اصلی در هدف‌گذاری عبارتند از: تمرکز بر انجام وظایف برای نزدیک شدن گام‌به‌گام به هدف، اولویت‌بندی کارها و ایجاد انگیزه برای عبور از فراز و نشیب‌های مسیر (لوسی و هیل، ۱۳۹۲: ۷). اهداف از نظر اولویت تحقق و زمان پیدایش به اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت تقسیم می‌شوند؛ اهداف کوتاه‌مدت اهدافی هستند که لازم است به زودی محقق شوند تا زمینه تحقق اهداف بلندمدت را فراهم کنند؛ از این رو برای تعیین اهداف کوتاه‌مدت و نزدیک و جدا کردن آن‌ها از سایر اهداف لازم است اهداف از نظر حیاتی و ضروری بودن و توانمندسازی برای رسیدن به سایر اهداف طبقه‌بندی شوند (لوسی و هیل، ۱۳۹۲: ۱۰). بر اساس مبانی و سیاست‌های راهبردی تقریب مذاهب اسلامی، هدف اصلی در تقریب مذاهب اسلامی، دستیابی به امت واحده اسلامی است که برای رسیدن به آن، هدف‌های کوتاه‌مدت مشخص می‌شوند. در ادامه برخی از اهداف تقریب مذاهب اسلامی که در پژوهش‌های مورد مطالعه بیان شده‌اند در نمودار شماره (۶) می‌آید.

امت واحده اسلامی	پیشگیری از فروپاشی درونی جهان اسلام
	احیا فرهنگ تقریب
	تفاهم بیشتر علما و نخبگان مذاهب اسلامی
	گسترش ایده تقریب از نخبگان به عموم مردم
	برطرف شدن سوء ظن و بدگمانی‌ها بین مذاهب اسلامی
	تقویت عزت و عظمت جهان اسلام
	تقویت رابطه صمیمی و موثر بین مسلمانان
	تشکیل جبهه متحد مذاهب اسلامی در مقابل دشمنان اسلام

نمودار ۳. اهداف تقریب مذاهب اسلامی

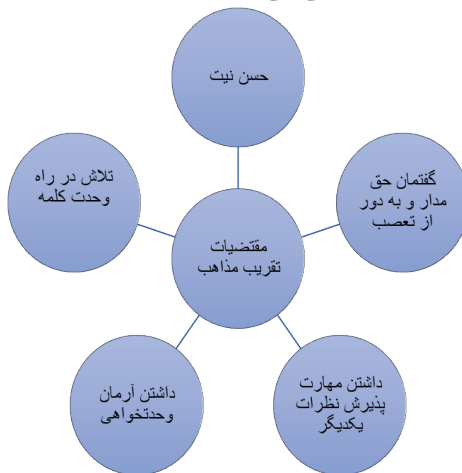
۵-۲. گام دوم: سیاست‌گذاری

سیاست‌گذاری فرایند تعیین و پذیرش مجموعه‌ای از اصول و مبانی است که تصمیم‌گیری‌ها را در رسیدن به هدف راهبردی جهت‌دهی می‌کند. اصول تقریبی، گزاره‌های تجویزی در راستای رسیدن به اهداف تقریبی هستند؛ سیاست‌ها در مدیریت راهبردی، قواعدی هستند که به‌صورت رهنمودی و کلی بیان می‌شوند تا نشان‌دهنده راه برای مدیران در اتخاذ تصمیم‌ها باشند. سیاست‌ها مبانی راهبردها هستند؛ بر اساس سیاست‌ها مقررات، دستورالعمل‌ها و اهداف سازمان تعیین می‌شوند. در مطالعه پژوهش‌های صورت‌گرفته مهم‌ترین سیاست‌های تقریبی در جدول (۲) آمده است.

<p>۱. اشتراک در اصول دین (توحید، نبوت، معاد). ۲. محوریت قرآن کریم و سنت شریف. ۳. اشتراک در ضرورت‌های دینی (نماز، روزه، حج ...) (آذرشب، ۱۳۸۴؛ ابراهیمی، ۱۳۸۹).. ۴. توجه به عناصر وحدت‌آفرین (محمدعلی تسخیری، ۱۳۸۴).</p>	<p>اصل توجه بر پایه‌های تقرب</p>
<p>۱. اجرای گفتمان اسلامی و دوری از ناسیونالیسم و قوم‌گرایی (ابراهیمی، ۱۳۸۹؛ عبدو، ۱۳۸۸ ب). ۲. ارتباط نیکو بر پایه منطق، دانش (ابراهیمی، ۱۳۸۹؛ عبدو، ۱۳۸۸). ۳. تقویت احترام، تفاهم و تحکیم پیوندهای متقابل. ۴. پذیرش وجود اختلاف میان مذاهب به‌عنوان یک امر طبیعی و موجب رشد (تسخیری، ۱۳۸۴؛ مصطفی‌الزحیلی، ۱۳۸۴).</p>	<p>اصل ارتباط و معاشرت پسندیده</p>
<p>۱. توجه به شرایط سخت و بحرانی مسلمانان و توجه به نقشه دشمنان برای ایجاد تفرقه (تسخیری، ۱۳۸۴).</p>	<p>اصل توجه به راهبرد دشمن برای ایجاد تفرقه</p>
<p>۱۶. دوری از اقدامات تحریک‌آمیز و اتهامات بی‌پایه و اساس (تسخیری، ۱۳۸۶).</p>	<p>اصل تشنج‌زدایی</p>
<p>۱. توجه به اهداف عالی تقرب مذاهب همچون استعمارستیزی و براندازی ظلم جهانی و حمایت از مستضعفان و مظلومان (ابراهیمی، ۱۳۸۹). ۲. تقرب مسئولیتی است که شامل همه می‌شود؛ چه ملت‌ها و چه دولت‌ها (تسخیری، ۱۳۸۴؛ رضوان‌طلب، ۱۳۸۴).</p>	<p>اصل حمایت از مظلومان و استکبارستیزی</p>

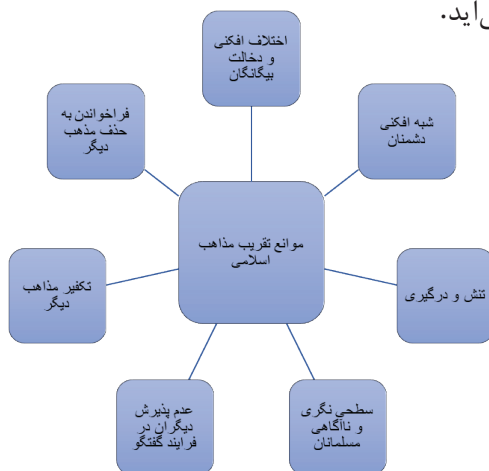
۵-۳. گام سوم، توجه به عوامل، شروط و موانع

در گام سوم برای طراحی راهبرد، توجه به عوامل، شروط و موانع برای تحقق اهداف راهبردی ضروری است؛ تحقق تقریب مذاهب اسلامی متوقف بر عوامل و شروطی است که لازم است در راهبرد تقریب موردنظر قرار بگیرند. در نمودار شماره (۳) عوامل تأثیرگذار (مقتضیات) در تقریب مذاهب اسلامی می‌آید.

نمودار ۳. مقتضیات تقریب مذاهب اسلامی

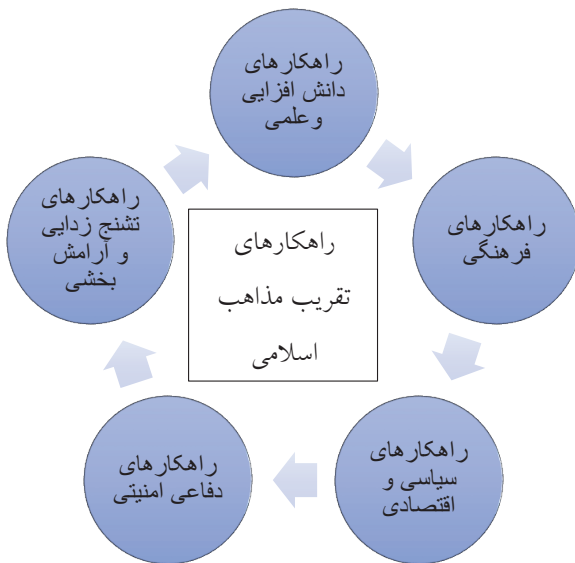
موانع تقریب مذاهب اسلامی اموری هستند که از پیدایش تقریب جلوگیری می‌کنند؛ از این رو برای تحقق راهبردهای تقریب لازم است با وجود موانع مقابله شود. در نمودار شماره (۴) موانع تقریب می‌آید.

نمودار ۴. موانع تقریب مذاهب اسلامی

۵-۴. گام چهارم، راهکارهای رسیدن به اهداف راهبردی

راهکار، داشتن ایده عملی برای حل مسئله موجود است. برای تقرب مذاهب اسلامی در بستر راهبردها، ایده‌هایی عملی در ضمن فعالیت‌های دانش‌افزایی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، دفاعی، امنیتی و آرامش بخشی مطرح می‌شوند که در پژوهش‌های مورد مطالعه به برخی از آن‌ها اشاره شده است؛ از آنجاکه راهکارها در ادامه نوشتار ضمن انواع راهبردها مطرح می‌شوند؛ در اینجا تنها به اقسام راهکارها در نمودار شماره (۵) اشاره می‌شود:

نمودار ۵. راهکارهای تقرب مذاهب اسلامی

۵-۵. گام پنجم، تحلیل و بررسی انواع راهبردها

در پژوهش‌های مورد مطالعه حداقل پنج راهبرد اصلی مطرح شده‌اند که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند:

۵-۵-۱. راهبردهای تشنج‌زدایی

هم‌زیستی، همگرایی و ارتباط تأثیرگذار، تنها در بستر آرامش: میمیت و اعتماد صورت می‌پذیرد. بدون آرامش، اتحاد و الفت، همکاری و تعاملی بین مذاهب اسلامی صورت نمی‌پذیرد؛ از این رو یکی از مهم‌ترین راهبردهای تقرب بین مذاهب آرام‌سازی و ایجاد الفت در روابط است؛ چنانچه در قرآن کریم به همه مسلمانان امر به وحدت و دوری از تفرقه و

دشمنی شده است؛ «و همگی به ریسمان خدا [= قرآن و اسلام، و هرگونه وسیله وحدت]، چنگ زنید، و پراکنده نشوید! و نعمت (بزرگ) خدا را بر خود، به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید، و او میان دل‌های شما، الفت ایجاد کرد، و به برکت نعمت او، برادر شدید!؛ وَأَعْتَصَمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا» (آل عمران: ۱۰۳)؛ بنابراین آرامش بخشی و ایجاد اعتماد راهبرد مهمی در تقریب مذاهب اسلامی است.

به‌منظور جلوگیری از تشنج و اختلاف توجه به اموری ضروری است؛ نخست، ممنوعیت بدگویی و دشنام از سوی پیروان مذاهب اسلامی نسبت به یکدیگر؛ دوم، پرهیز از هرگونه تهمت به مذاهب دیگر؛ سوم، اعلام برائت و بیزاری نخبگان جهان اسلام از تندروها؛ چهارم، ارائه نگاهی مشترک و همراه با توافق از نقاط اختلاف توسط اندیشمندان مذاهب اسلامی؛ پنجم، تفکیک نظرات شخصی افراد از مرامنامه مکاتب؛ ششم، کنترل بحران‌های مذهبی؛ هفتم، مبارزه با تعصب‌گرایی و هر آنچه موجب تفرقه و تنفر می‌شود (محمدعلی تسخیری، ۱۳۸۴؛ رضوان‌طلب، ۱۳۸۴؛ مصطفی‌الزحیلی، ۱۳۸۴).

۵-۲. راهبردهای توان‌افزایی

توان‌افزایی نوعی توسعه مهارت و توانایی‌های اساسی امت اسلامی برای رسیدن به امت واحده و مصونیت از آسیب‌های دشمنان اسلام است. برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی و امت واحده اسلام، لازم است جهان اسلام در ابعاد علمی، سیاسی و اقتصادی تقویت شوند. در ادامه برخی راهبردهای سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی مطرح می‌شوند:

۵-۳. راهبردهای سیاسی و اقتصادی

افق مورد نظر در راهبرد سیاسی و اقتصادی، تشکیل حکومت واحد اسلامی است؛ این راهبرد در صورت امکان، نقش اساسی در تحقق امت واحده اسلامی ایفا می‌کند. در راهبرد سیاسی و اقتصادی مرتبه عالی تشکیل حکومت واحد اسلامی است؛ البته به طور منطقی در صورتی که ایده تشکیل حکومت واحد ممکن نباشد، نباید دست از مرتبه پایین‌تر برداشت؛ بدین جهت، قدم بعدی تشکیل اتحاد جماهیر اسلامی است؛ روشن است که در صورت عدم امکان این مرتبه، مرتبه دیگری با عنوان وحدت رهبری یا شورای رهبری مطرح می‌شود (واعظ‌زاده‌خراسانی، ۱۳۸۲)؛ در ادامه اگر این وحدت رهبری و شورای رهبری میان مسلمانان محقق نشد مرتبه بعدی ایجاد پیمان‌های همکاری مشترک میان کشورهای اسلامی

در ابعاد مختلف فرهنگی، دفاعی و اقتصادی است؛ در این راستا با دعوت از سازمان‌ها و نهادهای مختلف کشورهای اسلامی توسط دولت‌های اسلامی برای همکاری، حرکت مؤثری برای وحدت برداشته می‌شود (تسخیری، ۱۳۸۴). در جدول شماره (۳) به برخی راهکارها در راهبرد سیاسی تقرب مذاهب اسلامی اشاره می‌شود:

جدول ۳. راهکارهای راهبرد سیاسی

۱. تشکیل حزب سیاسی: تأسیس حزبی واحد در سطح جهان و کشورهای اسلامی و میان ملل مسلمان؛ مانند «حزب مستضعفین» یا «حزب‌الله» (فولادی، ۱۳۸۷).
۲. تشدید مبارزه سیاسی با استکبار و دشمنان جهان اسلام و نابودی اسرائیل (تسخیری، ۱۳۸۶).
۳. مبارزه تمام‌عیار برای پس گرفتن حقوق مسلمانان از دشمنان اسلام (جنگ با اسرائیل) (فولادی، ۱۳۸۷).
۴. دیوان بین‌المللی اسلامی (دادگاه بین‌المللی عدل اسلامی) (تسخیری، ۱۳۸۴).
۵. مسئله حقوق بشر و عدم پذیرش نوع غربی آن (ابراهیمی، ۱۳۸۹).
۶. تقویت پایه‌های روابط بین‌المللی اسلامی (ابراهیمی، ۱۳۸۹).
۸. پیمان‌ها و قراردادهای تعاون (همکاری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مشترک مثل اپک (واعظ‌زاده‌خراسانی، ۱۳۸۲).
۹. دیپلماسی بین کشورهای اسلامی و تلاش برای خنثی‌سازی توطئه تفرقه (تسخیری، ۱۳۸۴).
۱۰. اجماع‌سازی و ایجاد ائتلاف علیه جریان‌های وحدت ستیز (صدر، ۱۳۷۹).
۱۱. گفتگو میان مجالس مشترک کشورهای اسلامی به‌ویژه با استفاده از اتحادیه بین‌المجالس اسلامی (تسخیری، ۱۳۸۶).
۱۲. اتخاذ دیپلماسی مشترک از سوی کشورهای اسلامی نظیر محور قرار دادن سازمان کنفرانس اسلامی و اتخاذ تصمیمات متمرکز (تسخیری، ۱۳۸۴).
۱۳. تمامیت ارضی سرزمین‌های اسلامی (فولادی، ۱۳۸۷).

۵-۴-۵. راهبردهای علمی

راهبردهای علمی نقشه راه برای امت اسلامی برای رسیدن به هدف واحد از طریق معرفت و دانش است. امت اسلامی بر اساس اشتراک‌های علمی می‌توانند، زبان مشترکی برای گفتگو و نزدیک شدن به یکدیگر ایجاد کنند و زمینه مؤثری در تفاهم هم پدیدآورند (آذرشب، ۱۳۸۴). در اجرایی شدن این راهبرد استفاده از راهکارهایی در پژوهش‌های

مورد مطالعه توصیه شده است که در دو بخش ارائه می‌شوند: بخش نخست: ۱. گفتمان سازی علمی با تشکیل دانشگاه‌های بین‌المللی و بین‌مذهبی؛ همچون دانشگاه مذاهب اسلامی، دانشگاه ادیان و مذاهب و جامعه المصطفی‌العالمیه؛ ۲. نوشتن دائرةالمعارف‌های مشترک بین مذاهب اسلامی تا مسلمانان نسبت به اشتراکات و نقاط مورد تفاوت به طور واقع‌بینانه‌ای نگاه کنند (حب‌الله، ۱۳۸۴)؛ ۳. افزایش شناخت مذاهب اسلامی نسبت به هم از طریق تدوین کتاب، تهیه مقالات و مجلات دیجیتالی و رسانه‌ای؛ ۴. روشنگری اندیشمندان در اینکه فاصله بین شیعه و سایر مذاهب همچون حنفی با شافعی است و بالعکس؛ ۵. بهره‌برداری معرفتی از کنگره عظیم حج؛ ۶. بازنویسی و پالایش متون اصیل از موارد اختلاف‌برانگیز؛ ۷. انجام مطالعه‌های مقایسه‌ای و مقارن (رضوان‌طلب، ۱۳۸۴).

بخش دوم از راه‌کارها در راهبرد علمی عبارت‌اند از: ۱. طراحی و ایجاد «نظام فکری، فرهنگی و عقیدتی»؛ ۲. افزایش بینش مسلمانان از شرایط و طرح‌های پشت پرده استکبار جهانی؛ ۲. ایجاد تسهیل در ارتباط اندیشمندان مذاهب اسلامی با یکدیگر؛ ۳. انتشار مرام‌نامه و منشور واحد؛ ۴. حضور فعال مسلمانان در مجامع بین‌المللی، علمی و حقوقی؛ ۵. شبکه کردن و متصل نمودن مجامع تقریب بین مذاهب در ایران، لبنان، مصر، عراق و غیره و تشکیل کنفدراسیون بین‌المللی تقریب بین مذاهب اسلامی؛ ۵. تأسیس شورای فتاوی‌ای جهانی اسلام؛ ۶. اصلاح برنامه‌های آموزشی و بالا بردن سطح آموزشگاه‌های دینی در حوزه کلام اسلامی؛ تاریخ اسلامی و اجتهاد و سازوکارهای آن که مسلمانان برای رسیدن به وحدت لازم است در برخی از گزاره‌های این علوم تجدیدنظر کرده و دست از تعصبات خویش بردارند (تسخیری، ۱۳۸۴؛ حب‌الله، ۱۳۸۴؛ رضوان‌طلب، ۱۳۸۴؛ فولادی، ۱۳۸۷).

۵-۵-۵. راهبردهای فرهنگی

راهبردهای فرهنگی با استفاده از اشتراکات فراوان موجود در فرهنگ ملت‌های مختلف مسلمان به دنبال ایجاد همدلی و صمیمیت بیشتر در میان مذاهب اسلامی است. برای به اشتراک گذاشتن و ردوبدل کردن مشترکات فرهنگی می‌توان از ظرفیت‌های که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرند، استفاده نمود: ۱. تأسیس مراکز فرهنگی مشترک میان مذاهب همچون مجمع جهانی تقریب مذاهب؛ دارالتقریب قاهره و موسسه خیریه آیت‌الله‌العظمی خوئی ۲۰. تقویت حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌های بین‌المللی اسلامی؛ ۳. فعال شدن گروه‌های دینی و ملی در عرصه همکاری فرهنگی؛ ۴. تقویت پایگاه‌های فرهنگی؛ همچون نماز جمعه و مراسم حج... (تسخیری، ۱۳۸۴؛ فولادی، ۱۳۸۷)؛ ۵. تقویت ارتباط فرهنگی بین کشورهای

مسلمان از طریق سازوکارهای جدیدی همچون تشکیل سازمان‌هایی برای سفرهای زیارتی برای نوجوانان مسلمان به کشورهای اسلامی و تولید مستندات سمعی - بصری ۰۶ ایجاد فضای مجازی مشترک برای تبادل داده‌ها بین مردم کشورهای مسلمان (کریمی، ۱۳۸۶).

نتیجه‌گیری

ارائه راهبرد در دوران کنونی و مقابله با راهبردهای برآمده از پسامدرن در دشمنی با جهان اسلام، به‌طور جدی نیازمند شناخت و درک عمیق از راهبردهایی است که تاکنون مطرح شده‌اند؛ از این رو پژوهش حاضر به مطالعه نظام‌مند راهبردهای تقرب مذاهب اسلامی در دهه ۷۰ و ۸۰ پرداخت. گام نخست در تدوین راهبرد، تعیین هدف اصلی از تقرب مذاهب اسلامی است؛ با دقت در پژوهش‌های مورد مطالعه دانسته می‌شود که هدف نهایی از تقرب تحقق تمدن نوین اسلامی و امت واحده اسلامی است که برای تحقق آن اهداف نزدیک مطرح می‌شوند؛ همچون جلوگیری از آسیب دیدن حقیقت اسلام، زنده کردن فرهنگ تقرب میان ملت‌ها و دولت‌ها، برطرف شدن سوءظن و بدگمانی‌ها میان مسلمانان نسبت به هم، تقویت ارتباط صمیمی و کارآمد میان امت اسلامی و تشکیل جبهه متحد اسلامی در ابعاد سیاسی - اقتصادی، اهداف راهبردی تقرب مذاهب اسلامی‌اند.

گام دوم، سیاست‌گذاری به معنای تعیین اصول و سیاست‌های پایه است؛ بر اساس تحلیل راهبردهای مطرح شده مهم‌ترین سیاست‌ها و اصول تقرب مذاهب اسلامی عبارت‌اند از: اصل توجه بر پایه‌های تقرب و عناصر وحدت‌آفرین، اصل ارتباط و معاشرت پسندیده، اصل توجه به تفرقه‌انگیزی دشمن، اصل تشنج‌زدایی و اصل حمایت از مظلومان و استکبارستیزی و در رأس آن‌ها نابودی اسرائیل.

گام سوم توجه به عوامل، شروط لازم و موانع برای تحقق اهداف راهبردی است؛ مهم‌ترین عوامل و شروط عبارت‌اند از: حسن نیت دو طرف، گفتمان حق‌مدار و به‌دوراز تعصب، داشتن آرمان وحدت‌خواهی، داشتن مهارت پذیرش یکدیگر و کوشش در راه وحدت کلمه و مهم‌ترین موانع تقرب مذاهب عبارت‌اند از: سطحی‌نگری و ناآگاهی، عدم پذیرش دیگران در فرایند گفتگو، تنش و درگیری؛ تبعیض‌های ملی، قومی و مذهبی، تکفیر مذاهب دیگر، شبه افکنی و اختلاف افکنی دشمنان و تلاش‌های انحصارطلبانه.

گام چهارم پیشنهاد راهکارها برای رسیدن به هدف راهبردی است؛ ایده‌های عملی برای تحقق راهبردها در پنج دسته راهکارهای علمی، فرهنگی، آرامش بخشی، سیاسی و اقتصادی و دفاعی - امنیتی قرار می‌گیرند و در گام پنجم راهبردهای مطرح شده در پژوهش‌های

مورد مطالعه مورد تحلیل قرار گرفته که بر اساس آنها حداقل پنج راهبرد اصلی تشنج‌زدایی، علمی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی برای تقریب مذاهب اسلامی مطرح می‌شود.

باتوجه به پژوهش‌های صورت‌گرفته راهبرد تقریب مذاهب اسلامی هدفی نهائی دارد که همان تحقق تمدن نوین اسلامی و امت واحده است. برای رسیدن به این هدف، اصول تقریبی همچون اصل توجه به پایه‌های تقریب و اشتراکات و اصل تشنج‌زدایی و اصل حمایت از مظلومان و استکبارستیزی تعیین می‌شوند و شرایطی همچون حق‌مداری، حسن نیت، پذیرش یکدیگر و موانعی همچون تکفیر یکدیگر، شبه افکنی، سطحی‌نگری و اختلاف‌افکنی دشمنان مورد توجه جدی قرار می‌گیرند. در این الگو راهکارهایی برای رسیدن به هدف مطرح می‌شوند که در دودسته کلی راهکارهای تنش‌زدایی و راهکارهای توان‌افزایی تبیین می‌شوند؛ خط‌مشی در راهبرد تنش‌زدایی حول محور تعامل و ارتباط مؤثر و دوری از گفتار و رفتارهای غیر تقریبی و مبارزه با تعصب‌گرایی و عوامل تفرقه‌انگیز می‌چرخد و برنامه راهبرد توان‌افزایی شامل راهبرد علمی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و دفاعی می‌شود. در راهبرد علمی، بیشترین توجه روی طراحی نظام فکری و ایجاد گفتمان مشترک بین مذاهب اسلامی با استفاده از ابزارهایی همچون تأسیس دانشگاه بین‌المللی و چاپ و نوشتن دائرةالمعارف‌ها و مجلات علمی است؛ چنانچه در راهبرد فرهنگی هم ایجاد نظام فرهنگی مشترک میان مذاهب اسلامی توسط مجموعه‌هایی همچون مجمع جهانی تقریب مذاهب، اساس راهبرد را شکل می‌دهد و در راهبرد سیاسی اقتصادی مهم‌ترین مسئله زمینه‌سازی ارتباط دولت‌های اسلامی در ابعاد مختلف و مبارزه با اسرائیل است؛ بنابراین راهبرد جامع باتوجه به اهداف و اصول تقریب و با استفاده از راهکارهای مختلف به دنبال کم‌کردن اختلاف‌های موجود در حد اختلاف‌های فقهی و اندیشه‌ای در برخی موارد است و بر تبعیت اجتماعی از ولی فقیه یا اولی‌الامر تأکید می‌کند و می‌خواهد اتحاد سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی بین کشورهای اسلامی ایجاد کند تا امت واحده و تمدن نوین اسلامی برپا شود.

از آنجاکه در دو دهه مورد مطالعه تنها تعداد محدودی مقاله علمی در زمینه راهبرد تقریب مذاهب اسلامی یافت شد که بعضاً فرایند طراحی استراتژیک را هم به‌خوبی رعایت نکرده بودند؛ پیشنهاد می‌شود که برای جبران ضعف نگاه استراتژی در تقریب مذاهب اسلامی، اندیشمندان تقریب‌گرا با بهره‌مندی از دو دانش «طراحی استراتژیک» و «آینده‌نگری» به مسئله بپردازند.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. آذرشب (۱۳۸۴). از سرگیری جنبش تمدن و تقرب. اندیشه تقرب، ۴(۱)، ۱۹-۳۴.
۳. ابراهیمی، محمدعلی (۱۳۸۹). استراتژی امام خمینی رحمه الله برای ایجاد وحدت اسلامی. در اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی امام خمینی (ره). اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی امام خمینی (ره) (صص ۴۲۷-۴۶۰).
۴. اخگری، محمدجواد (۱۳۸۷). امام موسی صدر و وحدت اسلامی. اندیشه تقرب، ۱۷(۵)، ۹۳-۱۰۸.
۵. تسخیری، محمدعلی (۱۳۸۴). اندیشه: ایده‌هایی درباره استراتژی تقرب. اندیشه تقرب، ۲(۱)، ۹-۲۶.
۶. تسخیری، محمدعلی (۱۳۸۶). درباره وحدت و تقرب مذاهب اسلامی. مجمع جهانی تقرب
۷. تسخیری، محمد علی (۱۳۹۱)، تقرب در اندیشه‌ها و وحدت در عمل، قم: مجمع جهانی تقرب مذاهب اسلامی.
۸. حب الله، حیدر (۱۳۸۴). طرح تقرب و مشکلات آگاهی دینی (قرائتی در منطق تقرب و گونه‌های فرهنگ دینی. اندیشه تقرب، ۲(۱)، ۳۹-۷۴.
۹. رضوان طلب، محمدرضا (۱۳۸۴). استراتژی تقرب. در کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی. کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی (۴۱-۶۶).
۱۰. صدر، سیدموسی (۱۳۷۹). تقرب مذاهب اسلامی؛ گامی به پیش. (حمیدرضا شریعتمداری)، هفت آسمان، ۷(۲)، ۱۲۹-۱۳۴.
۱۱. صدر، موسی (۱۳۹۴). نای و نی: جستارهایی درباره اسلام، انسان، لبنان، مقاومت. (علی حجتی کرمانی، مترجم). موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.
۱۲. عبدو، محمد (۱۳۸۸ الف). چالش‌های وحدت و راهبرد رویارویی کنکاشی در تشخیص موانع وحدت و «تقرب» و راه‌های برطرف ساختن آنها. اندیشه تقرب، ۲۰(۵)، ۱۹-۳۰.
۱۳. علی بابایی، غلامرضا (۱۳۶۷). فرهنگ علوم سیاسی. ویس.
۱۴. فراهیدی، خلیل بن (۱۴۰۹). العین. (مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاجیاء التراث، مهدی مخزومی، ابراهیم سامرائی، و محسن آل عصفور). موسسه انتشارات هجرت.
۱۵. فولادی، محمد (۱۳۸۷). استراتژی وحدت جهان اسلام در اندیشه امام خمینی قدس سره. معرفت، ۱۲۶(۱۷)، ۷۵-۹۶.
۱۶. قاسمی، حمید (۱۳۹۹). مرجع پژوهش. اندیشه آرا.
۱۷. کریمی، غلامرضا (۱۳۸۶). سازمان آیسسکو و مهندسی فرهنگی جهان اسلام. زمانه، ۵۸(۶)، ۶۴-۷۳.
۱۸. لوسسی، پنی؛ و هیل، لیندا (۱۳۹۲). هدف‌گذاری: راه‌حل‌های حرفه‌ای برای چالش‌های روزانه. (مسعود سلطانی، مترجم). آریانا قلم.
۱۹. مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی (۱۳۷۰، ۱ مهر). بیانات در دیدار اعضای شورای عالی مجمع تقرب مذاهب اسلامی [پایگاه اطلاع‌رسانی].
۲۰. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۲). حج ابراهیمی و تقرب مذاهب اسلامی. میقات حج، ۲(۵)، ۳۵-۴۰.
۲۱. مصطفی الزحیلی، وهبة (۱۳۸۴). روند تقرب مذاهب اسلامی در سرزمین شام. اندیشه تقرب،

۲(۱)، ۲۷-۳۸.

۲۲. ناصر معدلسی، فاطمه (۱۳۹۰). راه کارهای قرآنی وحدت و تقریب راه کارها و سیاست‌ها جهت عملی کردن تقریب و حرکت به سوی وحدت با رویکرد قرآنی. اندیشه تقریب، ۲۹(۸)، ۴۷-۷۰.

۲۳. واعظ زاده خراسانی (۱۳۸۲). راه‌های تقریب مذاهب اسلامی و وحدت مسلمانان. مطالعات اسلامی، ۶۰(۱۹)، ۱۹-۵۰.

24. Elliott, E. S., & Dweck, C. S. (۱۹۸۸). Goals: An approach to motivation and achievement. *Journal of personality and social psychology*, ۵۴(۱), ۵.